

(1)

ב"ה. ו' מנחם-אב התשפ"א, "יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה"

הלכות ערב תשעה באב ותשעה באב

הרב מרדכי צבי דוברבסקי / רב קהילת חב"ד ראשל"צ

חמשה דברים אירעו לאבותינו בתשעה באב: 1. נגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ. 2. חרב בית המקדש הראשון. 3. חרב בית המקדש השני. 4. נפלה העיר ביתר בזמן מרד בר כוכבא. 5. נחרשה העיר ירושלים אחרי חורבן בית שני¹. משום כך, קבעו חכמים דיני אבלות מיוחדים ליום זה.

השנה תשעה באב חל ביום ראשון, ושבת היא ערב תשעה באב.

תחילה נביא את סדר הדברים לימים אלו בהתאם לקביעות ז, ולאחר מכן נפרט את ההלכות.

יום שישי - ז' מנחם אב:

- מותר לגזור ציפורניים ככל תשעת הימים.
- מותר לצחצח נעליים.
- מותר לכבס ולגהץ **לכבוד שבת**.

שבת חזון - ערב תשעה באב:

- מומלץ לשתות כמות נכבדת של מים (8 כוסות סה"כ לכל הפחות), בכדי למלאות עד כמה דאפשר את מלאי הנוזלים והקלוריות בגוף. כששותה את המים כשאינו צמא להם, אינו מברך בפיה אלא בהרהור. כמו כן מומלץ שלא לאכול מאכלים חריפים או מלוחים הגורמים לצימאון.
- ישנה מחלוקת האם חל איסור ללמוד תורה מחצות היום ככל ערב תשעה באב ("פקודי ה' ישרים **משמחי לב**"), או שאין איסור ללמוד בשבת.
- אי לכך, לכתחילה מוטב ללמוד את כל השיעורים היומיים, שניים מקרא וכו' לפני חצות היום, ובדיעבד ניתן להשלימם גם לאחר חצות היום במהלך השבת.
- אומרים אב הרחמים בתפילת מוסף (אם זה לפני חצות היום).
- אפשר להתוועד ולומר לחיים.
- מתפללים מנחה מוקדם מהרגיל (אצלנו בבית הכנסת **17:45**) על מנת שיתאפשר לאחר מנחה לחזור לבית ולאכול סעודה מפסקת במתינות.
- אין אומרים "צדקתך".
- אבל אומר משניות כרגיל.
- לגבי פרקי אבות יש מחלוקת אם אומרים. לפועל בשנים האחרונות הרבי לא נשאר לומר פרקי אבות כמנהגו בכל שבת (משלימים את הפרק בשבת הבאה).

סעודה מפסקת -

- אוכלים בבית סעודה מפסקת שהיא למעשה סעודה שלישית, הן גברים והן נשים וילדים.

¹ גמ' תענית כ"ו, ב'.

- נוטלים ידיים.
- בסעודה זו אין שום הגבלות וניתן לאכול אף בשר ויין.
- מפסיקים לאכול לפני שקיעת החמה (19:47 באזור המרכז)
- ניתן לאכול גם לאחר ברכת המזון אם עוד לא הייתה השקיעה, אף אם לא התנה על כך.

ליל תשעה באב:

- עד צאת השבת אסור להכין שום דבר לתשעה באב, כדוגמת החלפת נעליים והכנת ה'קינות'.
- אין יושבים על כיסא נמוך עד לצאת השבת.
- בצאת השבת (20:29 באזור המרכז) אומרים: "ברוך המבדיל בין קודש לחול".
- מחליפים לנעליים לנעלי בד/גומי/קרזקס.
- אין מחליפים את בגדי השבת עד לאחר תפילת ערבית.
- אין מברכים בורא מיני בשמים. את ההבדלה עורכים במוצאי הצום.
- מדליקים אש ומברכים ברכת מאורי האש בבית, גברים ונשים. כמו כן יכול לברך ברכה זו בבית הכנסת לאחר תפילת ערבית והאישה תברך בעצמה בבית.
- אין אומרים "ויתן לך".
- אין שוטפים את הכלים שנשארו משבת, עד חצות היום של תשעה באב.
- מאחרים תפילת ערבית כרבע שעה (אצלנו בבית הכנסת 20:45)
- הולכים לבית הכנסת. לא לשכוח להביא 'קינות'. אפשר לנסוע באוטו כרגיל.
- מסירים הפרוכת מעל ארון הקודש, וכן מבימת קריאת התורה ועמוד החזן.
- מדליקים אור רק כפי הנחוץ לתפילה ולקריאת הקינות.
- תפילת ערבית. לאחר שמו"ע קדיש תתקבל, ולאחר מכן מגילת איכה.
- יושבים על מושב נמוך, וקוראים מגילת איכה. בכל פרק שפותח במילה "איכה" מגביהים הקול יותר.
- את הפסוק "השיבנו" האחרון אומר הקהל יחד עם המקריא.
- לאחר מגילת איכה והקינות אומרים "ואתה קדוש" ולאחר מכן החזן אומר קדיש שלם **ללא תתקבל**, עלינו לשבח. (אין אומרים "ויהי נועם").
- קריאת שמע שעל המיטה ללא תחנון (אף לאחר חצות הלילה).

יום ראשון - תשעה באב:

שחרית -

- נטילת ידיים עד קשרי האצבעות.
- אם יש לכלוך בעיניים ורגיל לשטוף בשאר הימים - מותר.
- אין מברכים ברכת "שעשה לי כל צרכי" עד למחרת.
- אין מברכים ברכת ציצית.
- בתפילת שחרית אין מניחים טלית ותפילין, ואין אוחזין את הציציות בברוך-שאמר ובקריאת שמע.
- החזן אומר עננו בין ברכת 'גואל ישראל' ל'רפאנו' כברכה בפני עצמה.
- אין נשיאת כפיים, והחזן אינו אומר "אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו..."

- אין תחנון. חצי קדיש. קריאת התורה "כי תוליד בנים". העולה השלישי הוא המפטיר. לאחר חצי קדיש מפטירים בירמיהו "אסוף אסיפם".
- אמירת כל הקינות עד חצות. את הפזמון "אלי ציון" אומרים במנין. לאחר מכן כל אחד קורא לעצמו מגילת 'איכה'.
- אשרי, ובא לציון מדלגים על הפסוק "ואני זאת בריתי". קדיש שלם **ללא תתקבל**, עלינו לשבח.
- אבל אומר משניות לאחר התפילה רק ממסכת מועד קטן פ"ג ומסכת תענית.
- אבל רשאי ללכת לבית הכנסת בלילה וביום עד גמר הקינות.

מנחה -

- 'אגרא דתעניתא' – נוהגים לתת צדקה לפני מנחה, כערך עלות האוכל שנחסך בעקבות הצום.
- תפילה מנחה בשעה מאוחרת יחסית, אך באופן שיספיקו להניח ר"ת לפני השקיעה.
- מתעטפים בטלית ומניחים תפילין בברכה כרגיל, כל אחד קורא לעצמו ג' פרשיות של קריאת שמע ולאחר מכן הציבור אומר יחד: היום יום, קוה, תהילים ושאר שיעורי החת"ת, ולאחר מכן ניגשים לתפילת מנחה.
- תפילת מנחה כבכל תענית ציבור. החזן בחזרת הש"צ אומר 'עננו' בכתפילת שחרית. היחיד אומר 'עננו' בתוך ברכת "שומע תפילה", וכן מוסיפים את תפילת 'נחם' בברכת "בונה ירושלים".
- החזן אומר "אלוקינו ואלוקי אבותינו ברכנו..."
- אין אמירת תחנון. קדיש תתקבל. עלינו לשבח.
- האבל אומר משניות כרגיל.
- לאחר תפילת מנחה מניחים ר"ת.

מוצאי הצום - 20:13 (באזור המרכז):

- תפילת ערבית.
- נועלים נעלי עור, נוטלים ידיים ג' פעמים על כל יד לסירוגין ללא ברכה, רוחצים את הפנים והפה ומקדשים את הלבנה.

הבדלה -

- הבדלה כרגיל על יין ובנוסח הרגיל, ללא בשמים ואש (גם אם שכח לברך אתמול).
- אין אומרים "ויתן לך".
- המבדיל או השומע הבדלה - יכול להבדיל שנית לגברים או לבנים קטנים, אך לא לנשים בלבד כיוון שספק אם הם חייבות בהבדלה.

אישה שמבדילה -

- יכולה להבדיל בעצמה ולהוציא נשים נוספות (ובעת הצורך גם קטנים), אך אינה יכולה להוציא גברים.
- שותה רוב כוס. בדיעבד אם רק טעמה - יצאה ידי חובה. אם אינה יכולה לשתות - תיתן למי ששמע ממנה.
- אם מעדיפה קפה או תה - תבדיל עליהם בטמפרטורה המתאימה לשתייה בבת אחת.

לא לשכוח ללמוד רמב"ם.

- כל האיסורים הנהוגים בתשעת הימים כגון: אכילת בשר ושתית יין, ברכת שהחיינו, תספורת, כביסה, לבישת בגדים נקיים מהכביסה, נגינה בכלי זמר ושמיעת מוזיקה - נמשכים עד **יום שני י' מנחם-אב בחצות היום**.

כעת נפרט את דיני תשעה באב:

1. תענית. 2. רחיצה. 3. סיכה. 4. נעילת הסנדל. 5. יחסי אישות. 6. לימוד תורה. 7. מלאכה. 8. נתינת שלום. 9. ישיבה על הארץ.

כל הדינים האלו חלים כבר משקיעת החמה של ליל תשעה באב למעט נעילת הסנדל וישיבה על הארץ שהאיסור מתחיל במוצאי שבת (20:29 באזור המרכז).

1. תענית:

- מפסיקים לאכול בשבת לפני שקיעת החמה (באזור המרכז 19:47), עד למחרת בצאת הכוכבים² (באזור המרכז 20:13).
- בקביעות של השנה אנו דוחים את ההבדלה לצאת הצום (יום ראשון בלילה).
- חובת הצום חלה מגיל מצוות (בנים מגיל 13, בנות מגיל 12). ילדים קטנים פטורים מצום. ילדים מתחת לגיל 9 המבינים את משמעות הצום, ומסוגלים להתענות מעט, מחנכים אותם לצום בלילה כפי יכולתם. מגיל 9 ומעלה מחנכים לצום בנוסף על הלילה, גם כמה שעות ביום³.
- הנוטל גלולה - עדיף ללא מים. אם אינו יכול - ניתן לשתות מים ולערב בהם דבר מר, ואינו מברך ברכת שהכול.
- מעוברות ומניקות מתענות. אם מרגישות חולשה וקרוב הדבר לחולי (אפילו חולי שלא מחייב לשכב במיטה) - פטורות מלצום.
- אישה בהיריון - אם היא חלשה, ובפרט בחודשי ההיריון הראשונים - פטורה מלצום.
- יולדת - ב-7 ימים הראשונים פטורה מלצום אף אם מרגישה חזקה. ב-30 יום הראשונים - רק אם מרגישה חולשה פטורה מלצום.
- מניקות - אם חייבות לאכול בשביל להניק פטורות מלצום, אם אי אפשר לתת לתינוק תחליף.

דינים הנוגעים לאלו הפטורים מהצום:

הבדלה -

- כיוון שהשנה הצום מתחיל במוצאי שבת, אלו שחייבים לאכול או לשתות - צריכים לעשות קודם הבדלה ורק לאחר מכן יאכלו.
- ההבדלה נעשית אך ורק לפני שצריך לאכול ולא מיד בתחילת הצום.
- הבדלה זו הנעשית בתשעה באב, אם אין ילד מגיל 6 עד 9 שישתה את היין - מוטב שלא תהיה על יין, אלא על 'חמר מדינה' (מיצי פירות טבעיים, תה, קפה ובירה שחורה).
- אישה שצריכה לאכול, טוב שבעלה יבדיל ובכך יוציא אותה ואת עצמו ידי חובה, והאישה תשתה את הכוס עם 'חמר מדינה' או לחילופין אם זה יין ייתנו לילד מגיל 6 עד 9.
- האוכל לחם - ייטול ידיים כרגיל עד פרק היד ויברך. לסיום, יאמר "שיר המעלות", ייטול מים אחרונים, ויאמר בנוסח "הרחמן" את תפילת "נחם", אך לא יחתום "מנחם ציון ובונה ירושלים"⁴.

² שו"ע סימן תקמ"ט ס"א, תק"נ ס"א.

³ נטעי גבריאל פרק ס"ד ס"א-ב'.

⁴ שם.

- יש להימנע מאכילת בשר, יין וממתקים⁵.
- מוטב שיפדו הצום בצדקה.
-

2. רחיצה:

- לא מתרחצים כלל, גם לא במים צוננים, ולא יושיט אפילו אצבע במים. כן אסור לרחוץ השיער כגון הפאות והזקן⁶.
- לא טובלים בבוקר.
- קטן - משהגיע לגיל חינוך (גיל 6) אינו מתרחץ⁷. הפרשה לחה בעיניים, אם רגיל לשטוף בשאר הימים - יכול לשטוף. כמו כן, אם יש לכלוך בכל מקום בגוף – יכול להסירו במים וסבון⁸.
- כלה בתוך 30 יום מהחתונה, יכולה לרחוץ את הפנים⁹.
- מי שכואב ראשו ומצטער הרבה ורוצה לרחוץ פניו, וכן לצורך רפואה – יכול לרחוץ¹⁰.
- מוהל רוחץ ידיו קודם הברית, עם סבון. וכן רופא רוחץ ידיו לפני הטיפול בחולה¹¹.
- הפסק טהרה - אפשר לרחוץ גם במים חמים¹².
- חל ליל טבילה במוצאי הצום, החפיפה במוצאי הצום¹³.

נטילת ידיים:

- נטילת הידיים בבוקר, וכן לאחר יציאה מהשירותים - עד קשרי האצבעות בלבד¹⁴.
- הנוגע בנעליים אפילו עשויות מבד וגומי, וכן הנוגע במקומות המכוסים שבגוף, והחוכך בשערותיו - שוטף את שתי הידיים (גם אם יד אחת בלבד נגעה במקומות אלו) עד קשרי האצבעות.

3. סיכה:

- אין מורחים על הפנים והשפתיים: משחות, אבקות, קרמים, מוצרי קוסמטיקה וכדומה¹⁵.
- דיאודורנט – לצורך העברת זיעה ניתן לשים, אך טוב למעט שלא יהיה ריח חזק¹⁶.
- אין עונדים תכשיטים חוץ מטבעות¹⁷.
- כלה תוך 30 יום מהחתונה - יכולה לסוך את הפנים ולענוד תכשיטים¹⁸.

⁵ פסקי תשובות סימן תקנ"ד ס"ט.

⁶ שו"ע סימן תקנ"ד ס"ז.

⁷ נטעי גבריאל פס"ט ס"ב.

⁸ שו"ע ר סימן תרי"ג.

⁹ נטעי גבריאל פס"ט ס"ג.

¹⁰ שם פ"ע סי"ג - ו"ז.

¹¹ שם ס"ז.

¹² פסקי תשובות סימן תקנ"ד ס"י.

¹³ שם סימן תקנ"א סמ"ז.

¹⁴ שם סימן תקנ"ד סי"ב.

¹⁵ שם סימן תקנ"ד סי"ד.

¹⁶ שו"ת חיים כהלכה עמוד 216.

¹⁷ נטעי גבריאל פע"ג ס"ח.

¹⁸ שם פע"ג ס"ד-ס"ט.

4. נעילת הסנדל:

- אין נועלים נעלי עור, ואפילו רק מקצת מהנעל או חלק מלמעלה עשוי מעור¹⁹.
- כל נעל שאינה של עור, אפילו אם היא נוחה – יכול לנעול²⁰.

5. יחסי אישות:

- חו"נ אסורים בתשעה באב בין בלילה בין ביום, וכן כל דיני ההרחקות חלים בלילה. ביום יש מחלוקת. בליל תשעה באב אסורה גם נגיעה²¹.
- ביום ראשון בלילה מוצאי הצום - לכתחילה יש להימנע מיחסים חוץ מ"ט, או כשיוצא לדרך או חוזר, וכן במקום צורך.

6. לימוד תורה:

החל מחצות יום השבת (לאחת השיטות) עד מוצאי הצום אסור ללמוד תורה, כיוון ד "פקודי ה' ישרים משמחי לב", אך פשוט שישנו החיוב ללמוד תורה בכל רגע ורגע, וזאת עושים באמצעות לימוד חלקי התורה אודות ענייני דיומא הקשורים לחורבן²², כגון: סיפור החורבן מס' גיטין דף נ"ה עמוד ב', מדרש איכה, מסכת מועד קטן (יש לערוך סיום עליה) וכדומה.

ערב תשעה באב -

- לומדים השיעורים דחת"ת רמב"ם לפני חצות היום.
- בדיעבד ניתן לומר עד השקיעה.
- לימוד ענייני בית הבחירה - לכתחילה לפני חצות, בדיעבד עד השקיעה.

תשעה באב -

- לימוד חת"ת לפני תפילת מנחה (תהילים אומרים עם תפילין של רש"י לאחר סדר השלמת שחרית).
- רמב"ם לומדים רק במוצאי הצום.
- לימוד ענייני בית הבחירה - לאחר חצות היום.
- משניות בשנת אבלות או יאר צייט - עד חצות אומר משניות רק ממסכת מועד קטן פ"ג או מסכת תענית. במנחה - כרגיל.

7. איסור מלאכה:

- מליל תשעה באב עד למחרת בחצות היום נוהגים שלא לעשות שום מלאכה שלוקח זמן לעשותה (סדר, ניקיון, תיקון וכו'), אפילו אינה מצריכה איש מקצוע.
- לאחר חצות היום - אמנם מותר לעבוד, אך אינו רואה סימן ברכה בעבודה זו.
- אם המלאכה הינה דבר האבד כמו ביום השוק וכדומה: כשהמלאכה בצנעה - מותר לעשותה בעצמו גם לפני חצות, ולא יסיח דעתו מהצום.

¹⁹ שו"ע סימן תקנ"ד ס"א, שו"ע אדמו"ר הזקן סימן תרי"ד ס"ב-ס"ד.

²⁰ ספר המנהגים.

²¹ שו"ע סימן תקנ"ד ס"א, שו"ע אדמו"ר הזקן סימן תרט"ו ס"א, פסקי תשובות שם ס"ז.

²² שו"ע שם, נטעי גבריאל פע"ה.

כשהמלאכה בגלוי - יעשה ע"י גוי²³.

- אם עלול לאבד את משכורתו באם לא יעבוד בתשעה באב - יכול לעבוד.
- מכולת וכן שאר חנויות שמוכרות אוכל מותר לפתחם גם לפני חצות היום, אך שאר חנויות אסורות בפתיחה לפני חצות²⁴.

צרכי הבית -

- לפני חצות היום: אין מציעים המיטות, אין עושים סדר וניקיון בבית, אין שוטפים רצפה אלא במקום שיש לכלוך ואין מדיחים כלים.
- אין לכבס אפילו בגדי קטנים.
- אין להכין ולסדר את הבגדים המלוכלכים לצורך הכביסה מחר.
- אין מכינים צרכי סעודת מוצאי הצום לפני חצות היום.

8. נתינת שלום:

- אין אומרים שלום אחד ואין משיבים. וכן לא אומרים "ערב טוב - בוקר טוב", וכדומה.
- אם פונים אליו באמירת שלום - אם יכול להסביר לפונה שאין עונים בתשעה באב מוטב לעשות זאת. אם לא, יענה שלום בשפה רפה. במקרה הצורך, ניתן להקל לאחר חצות היום.
- נתינת מתנה הינה בכלל שאלת שלום – ואסורה²⁵.
- מותר לומר "מזל טוב" על בשורה טובה. וכן אפשר לשאול איך ההרגשה בצום.
- מותר לבקר חולים ולנחם אבלים, אך לכתחילה כדאי לנחם אבלים אחרי חצות היום.

9. ישיבה על הארץ:

- עד חצות היום אין יושבים על: כיסא, כורסה, מיטה וכדומה אם גבוהים מ-ג' טפחים (כ-26 סנטימטרים). במקרה הצורך ניתן להקל עד 30 סנטימטר.
- לא ישב על הרצפה, אלא יניח בד וכדומה שיחצוץ בינו לבין הרצפה.
- הנוסע במכונית או באוטובוס – יכול לשבת, ואינו צריך להתאמץ לעמוד בכפיפת קומה וכו'²⁶.
- המגביה את ספר התורה – יכול לשבת כרגיל²⁷.

ויהי רצון שיהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, ומזכה לחזות בבניין בית המקדש השלישי, בביאת גואל צדק תיכף ומיד ממש.

לתגובות והארות: dubrowskimz@gmail.com

²³ נטעי גבריאל פע"ז ס"ו.

²⁴ שם פע"ז ס"ד.

²⁵ שם פע"ו.

²⁶ על מושב הרבי במכונית היו מניחים דף עץ.

²⁷ נטעי גבריאל פס"ח.

